

УДК 338.246:[658:621.31]

Соколова Л.В.*доктор економічних наук,
професор кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки***Колісник О.В.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківського національного університету радіоелектроніки*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ОЗНАК БАНКРУТСТВА ЕНЕРГОГЕНЕРУЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена формуванню науково-методичного підходу до процесу виявлення ознак різних видів банкрутства підприємств енергетичної галузі, які є однією з найважливіших ланок у розвитку української економіки на сучасному етапі в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Ключові слова: банкрутство, ознаки та види банкрутства, фінансово-економічні показники, схема алгоритму.

Соколова Л.В., Колісник О.В. НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ ПРИЗНАКОВ БАНКРОТСТВА ЭНЕРГОГЕНЕРИРУЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Статья посвящена формированию научно-методического подхода к процессу выявления признаков банкротства предприятий энергетической отрасли, которые являются одним из важнейших звеньев в развитии украинской экономики на современном этапе в условиях неопределенности внешней среды.

Ключевые слова: банкротство, признаки и виды банкротства, финансово-экономические показатели, схема алгоритма.

Sokolova L.V., Kolesnik O.V. SCIENTIFIC-METHODICAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF SIGNS OF BANKRUPTCY OF ENERGY GENERATING COMPANIES

The article is devoted to the formation of scientific-methodical approach to the process of identification of bankruptcy signs of energy sector enterprises, which are one of the most important links in the development of the Ukrainian economy at the present stage in conditions of uncertain external environment.

Keywords: bankruptcy, signs and types of bankruptcy, financial, financial-economic indicators, scheme of algorithm.

Постановка проблеми. У сучасних умовах орієнтації ринкової економіки України на євроінтеграцію набувають актуальності питання забезпечення ефектної та стабільної діяльності підприємств, у тому числі у галузі енергетики. Однак однією із характерних особливостей розвитку вітчизняної економіки стає зростання кількості підприємств, які підпадають або можуть підпасти під ознаки та умови банкрутства, встановлені законодавством про неспроможність [1]. До того ж тенденції банкрутства поширюються не лише на окремі суб'єкти господарювання, а й на галузі в цілому [2]. Так, віце-президент аудиторів України М. Крапивко вважає, що енергогенеруючі підприємства країни ті сама галузь поступово крокують до банкрутства [3]. Причиною цього стала ціла низка проблем, які накопичила дана галузь на поточний момент часу.

Нині підприємства електроенергетичної галузі, на думку вітчизняних науковців Ю.Д. Костіна та К.В. Ущатовського [4], вступають у новий період функціонування, для якого відмінною особливістю стає формування державної політики, системна перебудова діяльності підприємств галузі, застосування сучасних методів та правил ведення їхньої діяльності. Ураховуючи вищенаведене, вважаємо, що існує необхідність самостійного превентивного проведення аналізу наявності ознак банкрутства енергогенеруючих підприємств, яке базується на використанні відповідного науково-методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретичного обґрунтування та практичного використання методичного інструментарію та меха-

нізму антикризового управління підприємством, діагностики кризового стану його діяльності та оцінки ймовірності банкрутства присвячено велику кількість наукових праць. Так, теоретико-методологічні засади і практичний інструментарій антикризового управління підприємствами та забезпечення їх економічної безпеки розглядаються у працях науковців Л.О. Лігоненко [5], Т.С. Клебанової, О.М. Бондар, О.В. Мозенкова [6].

Науково-методичні аспекти функціонування механізму антикризового управління підприємством представлені у публікаціях О.В. Вишневіської [7], Н.М. Внукової, К.В. Сипко, Ю.В. Худокормової [8], Ю.Є. Гайворонської [9].

Питання оцінки ймовірності банкрутства, аналізу, діагностики та визначення рівня економічної безпеки українських підприємств розглянуті у роботах економістів Т.І. Лепейко, П.О. Доценко [10], Л.В. Соколової [11], Е.С. Дубинської [12], Т.Г. Рзаєвої, І.В. Стасюк [13].

За результатами аналізу фахової літератури за темою дослідження було встановлено, що основні методологічні підходи до антикризового управління, оцінки ймовірності банкрутства з використанням різних методів та моделей стосуються промислових підприємств. Відсутність необхідного науково-методичного забезпечення виявлення ознак банкрутства вітчизняних енергогенеруючих підприємств обумовлює доцільність подальшого наукового пошуку у конкurentному просторі.

Постановка завдання. Враховуючи ступінь актуальності та розробки даного питання, метою статті є розробка методологічного забезпечення проведення

процедури превентивного аналізу ознак банкрутства енергогенеруючих підприємств у правовому полі країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одна із найбільш характерних особливостей розвитку економіки сучасної України пов'язана із зростанням кількості підприємств, які підпадають або можуть підпасти під ознаки та умови банкрутства, що встановлені законодавством про неспроможність. За даними інформаційного джерела [2] в Україні близько 70 тисяч підприємств перебувають на межі банкрутства, а тисячі підприємств уже знаходяться за цією межею, тобто здійснюють процедуру банкрутства, причому понад 85% господарюючих суб'єктів закінчують свою діяльність щорічно із збитками, а в промисловості збитковим є кожне друге підприємство. Це свідчить про те, що нині для багатьох підприємств відчутними стали такі економічні явища, як нерентабельність та неплатоспроможність, що є ознаками фінансової кризи, банкрутства [2, 5-9].

Варто зазначити, що саме поняття «банкрутство» трактується неоднозначно. Так, відповідно до чинного законодавства України [14] під банкрутством розуміється зв'язану з браком активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити в установлені для цього строк пред'явлені до нього з боку кредиторів вимоги та виконати зобов'язання перед бюджетом. Економічний словник банкрутство трактує як встановлену судом неспроможність сплатити свої зобов'язання; примусова ліквідація підприємства для поділу майна боржника між кредиторами [15]. У словнику економічних термінів банкрутство визначається як нездатність боржника платити за своїми зобов'язаннями, повернути борги у зв'язку з відсутністю у нього коштів для оплати [16]. Порівняння різних трактувань банкрутства свідчить про наявність окремих відмінностей стосовно його видів та певних їх ознак. Виділяють такі види банкрутства, як державне, злісне, фіктивне, сховане. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства [1] виділяють такі їх види, як: ознаки фіктивного банкрутства; ознаки доведення до банкрутства; ознаки прихованого банкрутства.

Причини банкрутства (неспроможності) підприємств між собою щільно взаємопов'язані і взаємозумовлені. Вони мають прояв у всіх країнах, у тому числі і в країнах з розвинутою ринковою економікою. Більш того, у таких країнах приблизно 33%

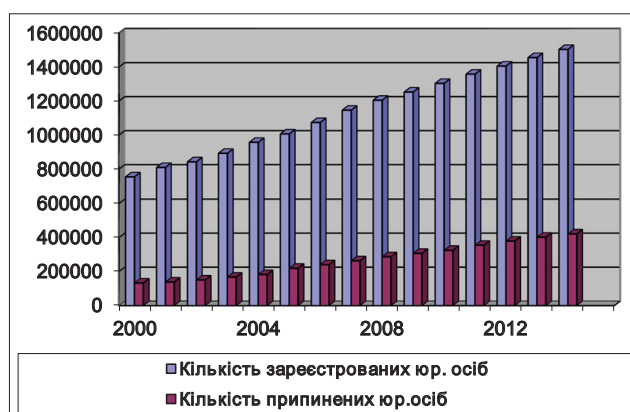

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих та припинених юридичних осіб протягом 2000–2014 рр.

банкрутств спричинені зовнішніми причинами, а понад 66% – внутрішніми [2].

З метою виявлення динаміки банкрутства підприємств – суб'єктів підприємництва на основі статистичних даних [17] було проаналізовано зміни низки основних показників стану державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності в Україні за період часу з 2000 року по 2014 рік включно, що знайшло відображення на рисунках 1, 2.

За результатами аналізу можна стверджувати, що загальна кількість припинених юридичних осіб – суб'єктів господарської діяльності характеризується негативною динамікою зростання за часом. Безумовно, існує ціла низка об'єктивних та суб'єктивних причин такого положення в економіці країни як на макро-, так і на мікрорівні, про що свідчать публікації [2; 4; 17; 18].

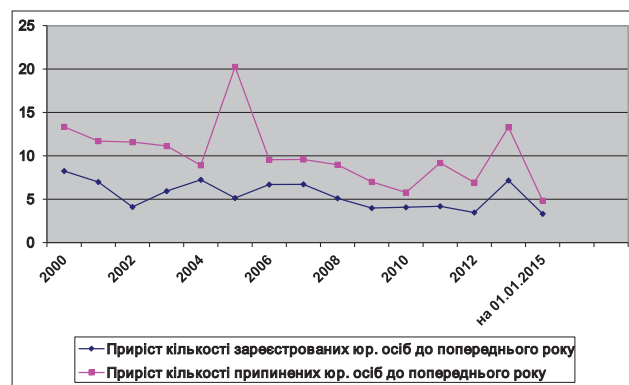

Рис. 2. Приріст кількості зареєстрованих та припинених юридичних осіб до попереднього року, %

На рівні країни до таких причин належать такі: недосконалість законодавчої бази; необґрунтована економічна політика уряду; некеровані інфляційні процеси; тотальна економічна криза; політична нестабільність суспільства; спад ділової активності в економіці; зниження темпів розвитку науки і техніки; глибока криза в інвестиційній сфері; низький рівень інтегрованості національної економіки; неефективне використання зарубіжного капіталу; різке погіршення кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього товарних ринків тощо [2; 17; 18].

Це є характерним і для зміни такого «авторського» показника, як питома вага кількості юридич-

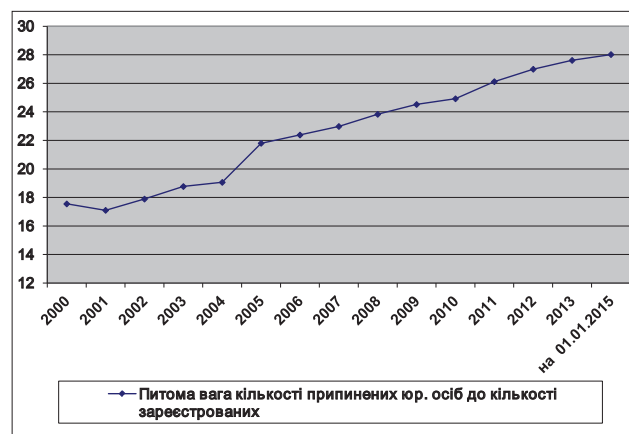

Рис. 3. Питома вага кількості припинених юридичних осіб до кількості зареєстрованих, %

Джерело: авторська розробка

них осіб, що припинили свою діяльність у загальній кількості зареєстрованих юридичних осіб щорічно (рис. 3). Так, якщо цей показник у 2001 році склав 17,10%, то у 2014 році його значення досягло відмітки 28,02%.

Щодо підприємств енергетичної галузі, то до найбільш вагомих причин на макrorівні можна віднести такі, як: наростаючий процес старіння генеруючого та електромережевого устаткування; недостатня пропускна спроможність електричних мереж у низці регіонів України; перехресне субсидювання; зниження науково-технічного потенціалу галузі; незавершеність формування нормативно-правової бази функціонування підприємств електроенергетики сто-

совно нових економічних умов; недостатність оборотних коштів; накопичення дебіторської заборгованості електроенергетичних компаній; недосконалість систем обліку та інші [4].

Проте попередження та подолання цих причин, ліквідація негативних наслідків їх впливу значною мірою залежить як від збалансованості і повноти законодавства країни про банкрутство (неспроможність), так і від розвиненості системи менеджменту кожного підприємства за складовою антикризового управління. Варто зазначити, що зарубіжні фахівці вважають, що спрогнозувати банкрутство можна за 1,5-2 роки до появи його очевидних ознак [2]. Отже, щоб процеси банкрутства суб'єктів підприємництва завдавали найменшої шкоди їх економіці, необхідним і доцільним стає проведення процедури превентивного виявлення та аналізу ознак банкрутства конкретних підприємств.

Розглянемо покроковий алгоритм реалізації даної процедури, який наведено на рисунку 4.

Перший крок: прийняття рішення про необхідність вирішення задачі щодо виявлення та аналізу ознак банкрутства підприємства.

Другий крок: загальна постановка задачі передбачає зазначення мети та періодичності вирішення задачі, вибір переліку об'єктів дослідження (енергогенеруючих підприємств України), опис математичного забезпечення, сферу та напрями використання отриманих результатів. Варто зазначити, що фактологічною базою проведення необхідних розрахунків обрано чотири енергогенеруючих підприємства, а саме: ПАТ «Харківобленерго», ПАТ «Львівобленерго», ПАТ «Центрэнерго», ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго».

Третій крок: формування системи вхідної інформації, необхідної для вирішення шуканої задачі. У якості вхідної інформації було використано статистичну звітність чотирьох енергогенеруючих підприємств, що міститься на їх сайтах [20-23]. Для вирішення задачі було сформовано систему вхідної інформації, що містить чисельні значення певної сукупності фінансово-економічних показників за 4 роки за кожним підприємством.

Четвертий крок: алгоритмізація процесу вирішення даної задачі, що потребує розробки та опису схеми алгоритму, проведення економіко-математичного моделювання, яке базується на рекомендаціях, наведених у роботі [24, с. 93-99].

Рис. 4. Покроковий алгоритм процедури превентивного виявлення та аналізу ознак банкрутства підприємства

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Шкала аналізу ознак видів банкрутства енергогенеруючого підприємства

Вид фінансового стану підприємства	Ознаковий показник	Нормативне значення	Умова наявності ознак банкрутства
Фіктивне банкрутство	Коефіцієнт покриття, K_p	$K_p > 1$	$K_p < 1$
	Валова рентабельність продукції (послуг), ВРП	$ВРП > 0$	$ВРП = 0$
Доведення до банкрутства	Коефіцієнт забезпечення зобов'язань підприємства його активами, $K_{за}$	$\uparrow K_{за}$	$\downarrow K_{за}$
	Коефіцієнт забезпечення зобов'язань підприємства його оборотними активами, $K_{зоа}$	$\uparrow K_{зоа}$	$\downarrow K_{зоа}$
	Чисті активи, $ЧА$	$\uparrow ЧА$	$\downarrow ЧА$
Приховане банкрутство	Коефіцієнт абсолютної ліквідності, $K_{ла}$	$K_{ла} 0,5 [1];$ $K_{ла} (0,2-0,35) [24]$	$K_{ла} < 0,5 [1];$ $K_{ла} (0,2-0,35) [24]$
	Коефіцієнт поточної ліквідності, $K_{пл}$	$K_{пл} < 2 [1]; K_{пл} (1-2) [24]$	$K_{пл} > 2 [1]; K_{пл} (1-2) [24]$
	Коефіцієнт Бівера, $КБ$	$КБ > 0,2 [1];$ $КБ (0,17-0,40) [24]$	$КБ < 0,2 [1];$ $КБ (0,17-0,40) [24]$

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Розрахунок фінансово-економічних показників АК «Харківобленерго» та ПАТ «Львівобленерго» за 2011–2014 рр.

Показник	АК «Харківенерго»				ПАТ «Львівенерго»			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Кп	0,949	1,125	1,225	1,596	0,734	0,581	0,224	0,180
КБ	0,668	1,205	0,579	0,672	1,617	0,891	0,325	0,252
Кпл	1,279	1,243	1,234	1,708	1,400	0,651	0,921	0,416
Кззоа	0,949	1,125	1,225	1,596	0,734	0,581	0,224	0,180
Кзза	4,599	7,724	6,443	6,360	5,341	5,679	5,748	4,939
Кла	0,171	0,246	0,191	0,211	0,271	0,027	0,086	0,022
ВРП	0,061	0,059	0,036	0,017	0,159	0,087	-0,036	-0,050
ЧА, тис. грн	-27597	36744	82840	249743	-44311	-74413	-529650	-658338

Джерело: авторська розробка

Таблиця 3

Розрахунок фінансово-економічних показників ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» та ПАТ «Центренерго» за 2011–2014 рр.

Показник	ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго»				ПАТ «Центренерго»			
	2011	2012	2013	2014	2011	2012	2013	2014
Кп	0,837	1,316	1,354	1,057	0,703	1,039	0,827	0,720
КБ	0,295	0,735	0,820	0,123	0,074	0,169	0,243	0,076
Кпл	0,994	2,176	1,993	1,229	0,880	1,108	1,016	0,831
Кззоа	0,837	1,316	1,354	1,057	0,703	1,039	0,827	0,720
Кзза	2,287	3,469	3,609	2,675	1,776	2,056	1,992	1,851
Кла	0,017	0,701	0,896	0,242	0,006	0,008	0,013	0,160
ВРП	0,105	-0,030	0,133	0,0712	0,0822	0,108	0,116	0,040
ЧА, тис. грн	-325251	709777	895887	257614	-722039	85535	-436982	-799758

Джерело: авторська розробка

П'ятий крок: проведення відповідних розрахунків у середовищі Microsoft Excel. Отримані результати наведені у відповідних таблицях нижче.

За рекомендаціями джерел [1; 24] було сформовано шкалу аналізу ознак видів банкрутства енергогенеруючого підприємства, яку наведено у таблиці 1.

Для досягнення поставленої мети дослідження за статистичними даними енергогенеруючих підприємств, що наведені у [20-23], було проведено розрахунки відповідних фінансово-економічних показників для чотирьох енергогенеруючих підприємств, які представляють різні регіони України.

Отримані результати розрахунків наведені, відповідно, у таблицях 2 і 3.

Варто зазначити, що у цих таблицях прийняті позначення шуканих показників наведені відповідно до тих, що містяться у таблиці 1.

Шостий крок: аналіз отриманих результатів, розробка необхідних запобіжних заходів та їх реалізація на практиці. Порівняння отриманих чисельних значень шуканих показників із їх нормативними (пороговими, рекомендованими) значеннями показує таке. Ознаки фіктивного банкрутства є характерними для ПАТ «Львівобленерго» та ПАТ «Центренерго» (за показником Кп). Ознаки доведення до банкрутства притаманні усім чотирьом енергогенеруючим підприємствам у 2014 році. Ознаки прихованого банкрутства за окремими оцінними показниками, які характеризуються нестабільною динамікою змін за роками, притаманні усім підприємствам у різні роки аналізу.

Отже, у якості запобіжних заходів щодо попередження та уникнення стану банкрутства енергогенеруючих підприємств можна вважати такі: а) щодо ознак фіктивного банкрутства – забезпечення зростання валової рентабельності продукції (послуг); забезпечення фінансової стійкості, стабільності підприємства; б) щодо доведення підприємства до стану

банкрутства – забезпечення зростання усіх ознакових оцінних показників; перевірка вигідності умов договорів, що укладені чи повинні бути укладені; в) щодо прихованого банкрутства – забезпечення ефективного використання грошових коштів; не порушення раціональної структури капіталу; забезпечення зростання частки прибутку, котра направляється на розвиток підприємства. Забезпечення кожного із наведених вище заходів потребує їх деталізації та складання плану реалізації з урахуванням бізнес-плану та специфіки фінансового стану кожного енергогенеруючого підприємства.

Висновки. З наведеного вище можна зробити такі висновки. Використання у практичній діяльності енергогенеруючих підприємств даного науково-методичного забезпечення щодо проведення процедури превентивного виявлення та аналізу ознак банкрутства дозволить менеджменту цих підприємств: оперативно приймати управлінські рішення щодо запобігання стану фіктивного та схованого банкрутства, або стану доведення до банкрутства; оцінювати відповідні аспекти фінансового стану конкуруючих суб'єктів підприємницької діяльності у правовому полі країни.

Перспективою подальших досліджень може бути розробка методики розрахунку показників, які утворюють вхідний ознаковий простір методичного інструментарію, із використанням теорії нечітких множин, що сприятиме підвищенню ступеня адекватності отриманих результатів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства / Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006. – № 14.

2. Сутність, причини та ознаки банкрутства підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://asyan.org/potr/1.../main.html>. – Загол. з екрана.
3. Кропивко М. Энергогенерирующие предприятия идут к банкротству [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://economics.lv.ua/.../81200_energogeneriruyushh... – Загл. з екрана.
4. Ущатовський К.В. Тенденції розвитку електроенергетики: загрози та можливості / К.В. Ущатовський, Ю.Д. Костін // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – Вып. № 1(107). – 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.centrenerg.com/about/>. – Загол. з екрана.
5. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : монографія / Л.О. Лігоненко. – К. : Міжнародна академія оцінки і консалтингу. – 2003. – 475 с.
6. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління / Т.С. Клебанова, О.М. Бондар, О.В. Мозенков та ін.; за ред. О.В. Мозенкова. – Харків : ВД ІНЖЕК, 2003. – 272 с.
7. Вишнева О.В. Механизмы антикризисного управления предприятием / О.В. Вишнева // Менеджмент в России и за рубежом, 2007. – № 3. – С. 105-114.
8. Внукова Н.Н. Финансово-кредитные методы антикризисного управления предприятием / Н.Н. Внукова, К.В. Сылко, Ю.В. Худокормова // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України, 2009. – № 3. – С. 79-86.
9. Гайворонська Ю.Є. Методичні основи функціонування механізму антикризового управління підприємством : дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / Гайворонська Ю.Є. – [Національний транспортний ун-т]. – К., 2006. – 185 с.
10. Лепейко Т.І. Аналіз сучасних методик прогнозування ймовірності банкрутства підприємств / Т.І. Лепейко, П.О. Доценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://masters.donntu.org/2012/iem/subrys/library/bancrutcy.pdf>. – Загол. з екрана.
11. Соколова Л.В. Прийняття рішень за результатами аналізу ознак банкрутства виробничого підприємства / Л.В. Соколова, О.Є. Соколов // Системи прийняття рішень в економіці, техніці та організаційних сферах: від теорії до практики : колективна монографія. У 2 т. Т. 2 / за заг. ред. Савчук Л.М. – Павлоград : АРТ Синтез-Т, 2014. – С. 325-333.
12. Дубинская Е.С. Анализ современных моделей и методик прогнозирования кризисного состояния предприятия / Е.С. Дубинская // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2009. – № 2(16). – С. 84-89.
13. Рзаева Т.Г. Зарубіжні методики визначення ймовірності банкрутства підприємства / Т.Г. Рзаева, І.В. Стасюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. Т. 1. – С. 177-181.
14. Закон України «Про банкрутство» № 2343-XII від 14.05.1992 (зі змінами і доповненнями): Остання редакція Закону України № 597-IV (597-15) від 06.03.2003).
15. Банкрутство – Економічний словник довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/economic/dict/45.html>. – Загол. з екрана.
16. Термін «Банкрутство» : Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ekonomiks.net.ua/Банкрутство>. – Загол. з екрана.
17. Статистичні дані щодо державної реєстрації юридичних осіб та фізичних ... в Україні станом на 01.01.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.drso.gov.ua/show/13948>. – Загол. з екрана.
18. Причини банкрутства та механізми його запобігання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Economics/30678.doc.htm – Загол. з екрана.
19. Оцінка і прогнозування стану банкрутства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studopedia.org/5-13763.html>. – Загол. з екрана.
20. АК «Харківобленерго» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oblenergo.kharkov.ua/>. – Загол. з екрана.
21. ПАТ «Львівобленерго» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.loe.lviv.ua/> – Загол. з екрана.
22. ПАТ «Центренерго» – Smida [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua/reestr/?kod=22927045>. – Загол. з екрана.
23. ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» – Smida [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smida.gov.ua/reestr/?kod=00130872>. – Загол. з екрана.
24. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності [Текст] / О. Кононенко, О. Маханько. – Х. : Фактор, 2006. – 200 с.